

שו"ת שרידי אש חלק ב סימן לט

על חגיגת בת מצוה והאיסור לילך בחוקות הגויים

ב"ה

כבוד הרב הגדול מהרא"ד, רב ראשי בעיר גדולה בצרפת

ענף ראשון: מחלוקות הראשונים בהגדרת איסור ההליכה בחוקות הגויים

א

בדבר שאלתו אם מותר לחוג חגיגת בת מצוה ואם יש בזה משום "ובחוקותיהם לא תלכו" - הנה יש באיסור הליכה בחוקות הגויים מחלוקת הראשונים. ברמב"ם הל' עבודת כוכבים פי"א ה"א, כתב: "אין הולכין בחוקות העכו"ם ולא מדמין להם לא במלבוש ולא בשער וכיוצא בהן, שנאמר: ולא תלכו בחוקות הגוי, ונאמר: ובחוקותיהם לא תלכו, ונאמר: השמר לך פן תנקש אחריהם, הכל בענין אחד הוא מזהיר: שלא ידמה להן אלא יהי' הישראל מובדל מהן וידוע במלבושו ובשאר מעשיו, כמו שהוא מובדל מהן במדעו ובדעותיו. וכן הוא אומר: ואבדל אתכם מן העמים. לא ילבש במלבוש המיוחד להם ולא יגדל ציצית ראשו כמו ציצית ראשם, ולא יגלח מן הצדדים ויניח השער באמצע כמו שהן [עמוד תמח] עושין, וזה הנקרא: בלורית. ולא יגלח השער מכנגד פניו מאוזן לאוזן ויניח הפרע מלאחריו, כדרך שעושין הם. ולא יבנה מקומות כבנין היכלות של עכו"ם, כדי שיכנסו בהם רבים כמו שהן עושין. וכל העושה אחת מאלו וכיוצא בהן, לוקה". ובהשגת הראב"ד: "א"א, מהו זה, אם יאמר שלא יעשה בהם צורות כמו שהן עושים או שלא יעשה שם חמנים סימן לקבץ בו את הרבים כדרך שהם עושים" (ולהלן נבאר את הדברים).

יוצא מדברי הרמב"ם, שאסור להידמות לנכרים בכל דבר, בין בדברים שיש בהם משרשי עבודה זרה ובין בדברים שאין בהם משרשי עבודה זרה אלא שהם מיוחדים לאומות, ושכל זה אסור מהתורה, ואם עושה כן עובר בלאו ולוקה, ושאיסור זה כולל כל האומות שישראל שרויים ביניהם. ומקור דבריו בתו"כ פ' אחרי ובספרי פ' ראה. ועי' בספר המצוות ל"ת ל' ובסמ"ג ל"ת נ' ובחינוך מצוה רס"ב.

ב

אולם מהספר יראים עמוד אלילים סי' פ"ח וכן ביראים השלם סי' שי"ג, נראה לכאורה שהלאו ובחוקותיהם לא תלכו נאמר בז' אומות ובמצרים בלבד, וז"ל: "ויראת מאלקיד, שלא תלך בחקות הגויים ולא תעשה כמעשה שבעה האומות דכתיב בפ' משפטים: והביאך ד' אל ארץ האמרי וגו' וכתוב בתרי': לא תעשה כמעשיהם וכתוב בפ' אחרי מות: כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען וגו' לא תעשו ובחוקותיהם לא תלכו, פי' אפילו אינן עבירות אלא מעשים וחוקות שהורגלו לעשות כן לשם תורה שלהן הזהירה תורה עליהן, וחכמים פירשו מה המעשים והחוקות שהורגלו

לעשות לשם תורה בפרק במה אשה יוצאה [שבת ס"ז, א], ובתוספתא שבת פ"ז מונה כל מה שהיתה קבלה ביד חכמים שהי' מחקותיהם ואין להוסיף עליהן כי אינן מסברא רק בקבלה. וכאשר הזהיר הכתוב על ז' אומות ובחוקותיהם כך הזהיר על מעשה ארץ מצרים וחוקותיהן, שהרי הוקשו זה לזה, כדכתיב: כמעשה ארץ מצרים וגו'. ואע"ג דאמרי' בת"כ: על עבירות, לאו לאפוקי חקות שאינן עבירות, דהא תניא טובא חקות שאינן עבירות כדתניא: המספר קומי הרי זה מדרכי האמרי וכו' וכיו"ב, אלא לעבור על חקות שהן עבירות, שני לאוין, לאו דעבירה ולא דבחקותיהם לא תלכו. והכי תניא בספרי פ' אחרי מות: כמעשה ארץ מצרים, יכול לא יטעו נטיעות ולא יבנו בנינים כמותן? ת"ל: ובחוקותיהם לא תלכו, לא אמרתי אלא בחוקים החקוקים להם ולאבותיהם, מה הי' עושין? איש נושא איש, ואשה נושא אשה, נישאת אשה לשנים, ואיש נושא אשה ובתה, לכך נאמר: ובחוקותיהם לא תלכו".

ב

לכאורה יוצא מדברי היראים, שאין האיסור של ובחוקותיהם אלא בז' אומות ובמצרים, וכן דעת הגאון מהר"א וואלקין זצ"ל, בספרו "סביב ליראיו", ומתוך כך יצא ללמד זכות על כמה מנהגים שהתחילו החפשים לחקות אחרי מנהגי העכו"ם וכו', עי"ש, וכעין זה כתב הב"י ביו"ד סי' קע"ח: "שהרבה דברים שנויים באותה תוספתא (פ"ז דשבת) שיש בהם משום דרכי האמורי והרבה בני אדם נכשלים בהם ואין איש שם על לב. ושמה משמע להו שאין לחוש משום דרכי האמורי אלא לדברים שהוזכרו בגמ' בלבד, וכל שאר דברים השנויים בתוספתא הו' דלא כהלכתא, דאם לא כן לא הו' שתיק תלמודא מינייהו" - מ"מ אין ללמד זכות על החפשים, שהם עושים כדי להדמות לעכו"ם וזה אסור אפילו לבעל היראים, כמו שיבואר להלן.

אבל לענ"ד אין הדבר כן, אלא שהיראים סידר את הדברים כמו שכתוב בתורה, וזו אמת שבתורה נאמרו הדברים בז' האומות, אבל אח"כ כתב: "אפילו אינם עבירות אלא מעשים וחוקות שהורגלו לעשות כן לשם תורה שלהן... וחכמים פירשו מה המעשים והחוקות... בפ' במה אשה ובתוספתא פ"ז דשבת מונה כל מה שהיתה קבלה ביד חכמים שהי' מחקותיהם", והמעין בגמ' ובתוספתא מה שמנו חכמים רואה, שהמדובר שם לא על ז' אומות שכבר עברו וחלפו מן העולם אלא על כל האומות האחרות, שהרי כל הדברים המנויים שם שהם מדרכי האמורי, ושלפי דברי רבינו היתה קבלה ביד [עמוד תמט] חכמים שהם מחוקותיהם, אי אפשר לפרש שהיתה קבלה ביד חכמים שהם מחוקות שבעת האומות.

ג

ונראה שמה שכתב רבינו: "וכאשר הזהיר הכתוב על ז' אומות ובחוקותיהם כך הזהיר על מעשה ארץ מצרים וחוקותיהם, שהרי הוקשו זל"ז כדכתיב" וכו' רצה לומר שלא דוקא בז' אומות, אלא בכל ארץ מארצות האומות שישראל יושבין בהם אסור משום ובחוקותיהם. והלשון: שהרי הוקשו זה לזה כדכתיב כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם

בה וכו' מוכיח שכן היא כוונת רבינו. שאם לא כן אין הלשון שהרי הוקשו זה לזה מובן, והרי במצרים מפורש בתורה כן ולמה לו לומר שהרי הוקשו זה לזה? אלא שכוונתו לומר, שלא דוקא ז' אומות בלבד אסרה התורה.

וזה כעין מה שכתב הרמב"ם בהל' עבודת כוכבים פי"א ה"א, לאחר שהביא כתובים מפורשים "ולא תלכו בחוקות הגוי", "ובחוקותיהם לא תלכו", הביא גם את הפסוקים השמר לך פן תנקש אחריהם, וכן את הפסוק ואבדיל אתכם מן העמים, שלכאורה אין הפסוקים האלה מדברים מהאיסור של הליכה בחוקות הגויים, אלא שמפסוקים אלה יש ללמוד, שהשי"ת רוצה להבדיל את ישראל משאר העמים, ומכאן ראי' שהפסוקים האמורים בז' אומות מתפשטים גם על שאר האומות.

ד

וכן יש לדקדק מלשון היראים באות נ"ז, שכתב: "צונו הבורא שלא ילך אדם בחקות הגוים לרדוף אחרי שרירות לבבו להיות זולל וסובא דכתיב בפ' קדושים: לא תלכו בחוקות הגוי, וחקות הגויים זוללים וסובאים". ובפ' קדושים נאמר: ולא תלכו בחוקות הגוי אשר אני משלח מפניכם, ובספרא שם: "בחקות הגוי, אלו המצריים: אשר אני משלח מפניכם - אלו הכנענים, כי את כל אלה עשו, מלמד שהי' הכנענים שטופים בדברים הללו". ואילו רבינו כתב: "שלא ילך אדם בחקות הגויים... וחקות הגויים זוללים וסובאים" וסובר רבינו כי המצרים והכנענים הם דוגמא לשאר האומות. וזה יוצא מהפסוקים: אשר הבדלתי אתכם מן העמים וכן: ואבדיל אתכם מן העמים. ובספרא: "אם מובדלים אתם מן העמים הרי אתם לשמי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר וחבריו". וכן מלשון החינוך מצוה רס"ב: "ובחוקותיהם לא תלכו - שלא ללכת בחוקות... הגויים מז' האומות, שנאמר: ולא תלכו וכו' וזה הענין מאחרי שהם סרים מאת ה' ועובדים עכו"ם ועניין המצות שלא נתנהג כהם במלבושינו" וכו'. הרי לנו שבתחילה כתב שלא ללכת בחוקות הגויים מז' האומות, ואח"כ הביא כל המקומות שבהם נאסרה ההתדמות לנכרים.

ונראה שגם הב"ח הבין כן בדעת היראים. שהב"ח ביו"ד סי' קע"ח ס"ב חולק על היראים, וכתב על הגהות מיימוניות שהביא בשם היראים דמסברא אין להוסיף על מה שמנו חכמים שהיתה קבלה בידם שהיא מחקות העכו"ם - דליתא, אלא העיקר שבכל מה שמיוחד להם אסור, אעפ"י שלא נזכר בדברי רז"ל, כי רז"ל הזכירו הדברים שהיו נוהגים... באותם הימים וה"ה בכל מנהג הגויים שנתחדשו בכל הזמנים. ולא השיג על מה שכתב היראים שלא נאסר אלא בז' אומות - מוכח שגם הב"ח פירש דברי היראים כמו שפירשנו.

ה

והנה מדברי היראים יוצא מפורש, שהאיסור משום בחוקותיהם אינו אלא בדברים שיש בהם משום תורה שלהם, כלומר, שיש בהם רמז לעבודה זרה. ובחינוך כתב על טטראות וקרקסאות שנמנו בספרא: וכל אלה הם מיני שחוק שעושים בקיבוציהם

כשמתקבצים לעשות שגעות וזנות ועבודת אלילים. וזהו כדעת המהרי"ק שיובא להלן. ואילו מהרמב"ם הנ"ל משמע שכל דימוי לעכו"ם אסור, שהרי כתב: "יהי הישראל מובדל מהם וידוע במלבושו ובשאר מעשיו, כמו שהוא מובדל מהן במדעו ובדעותיו". ומדברי הראב"ד משמע שסובר כדעת היראים והחינוך. שכן בפירושו לספרא פ' אחרי, למה שאמר ריב"ב: שלא תנחור ושלא תגדל ציצית ושלא תספור קומי, הוא כותב: "שהוא דרך הגויים שמקשטין את עצמם לזנות כדי שיתנו הנשים עיניהם בהם". ולאיסור גידול בלורית, כותב הראב"ד: "וכמדומה לי שהן מגדלין אותן לעבודה זרה שנה או שנתים ולבסוף מגלחין אותו ומחרימין [עמוד תנ] אותו לנוי עבודה זרה", עיי"ש. וכן משמע מהשגת הראב"ד על מ"ש הרמב"ם שם: "ולא יבנה מקומות כבנין היכלות של עכו"ם", כותב הראב"ד: "איני יודע מהו זה, אם יאמר שלא יעשה בהם צורות, כמובא למעלה". ונראה שהחילוק בין הרמב"ם והראב"ד הוא, שלהרמב"ם כל דימוי לנכרים אסור, ולראב"ד רק דברים שיש בהם משום זנות או עבודה זרה, כנ"ל. ועי' בט"ז ובש"ך יו"ד סי' קע"ח, שכפה"נ לא חילקו בכך.

ו

והנה הטור והשו"ע ביור"ד סי' קע"ח העתיקו דברי הרמב"ם בשלימותם. והרמ"א הגדיר את הדינים של איסור חוקות העמים עפ"י דברי המהרי"ק סי' פ"ח שאין משום חוקות העמים אלא באחד משני פנים:

א. דבר שאין טעמו נגלה, שכיון שעושה דבר משונה שאין טעמו נגלה אלא שהם עושים כן, יש לחוש שיש בו שמץ עכו"ם מאבותיהם (ובד"מ כתב הרמ"א הטעם, שאז נראה ודאי שנמשך אחריהם ומודה להם, שאם לא כן למה יעשה כדבריהם התמוהים).
ב. דבר שיש בו משום פריצות כגון שנהגו ללבוש מלבושים אדומים (ובד"מ הביא מ"ש בסנהדרין ע"ד, ב: אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא ופירש הרי"ף, שמנהג של עכו"ם שרצועותיהן אדומות ושל ישראל שחורים, דזה המנהג הוא משום צניעות, דאין דרך ישראל להיות לבושו אדום וצבע השחור מורה על ההכנעה והשפלות).
אבל דברים שאין בהם משום הנ"ל, אלא שנהגו לתועלת, כגון שדרך שכל מי שהוא רופא מומחה לובש מלבוש מיוחד, שע"ז הוא ניכר שהוא רופא אומן, וכן אם עושים משום כבוד או טעם אחר, מותר. והכלל העולה הוא, שכל האיסור הוא כשהוא עושה כדי להידמות לעכו"ם בלא תועלת אחרת, אבל אם עושה לשם תועלת ממון או כבוד וכיו"ב מותר.

ז

ומקור כל הדברים הוא במהרי"ק הנ"ל. ולדעת המהרי"ק גם הרמב"ם סובר כן, ועיי"ש שהוכיח כן מלשון הרמב"ם שכתב בהל' עבודה זרה שם: "לא ילבוש במלבוש המיוחד להם", ולמה לו לומר המיוחד להם, לימא: לא ילבש במלבוש הדומה למלבושם? אלא ודאי דלא נאסר במלבוש שכבר נתייחד אליהם ופירשו הישראלים ממנו משום צניעות, כמו שפירש"י (סנהדרין ע"ד, ב), או משום טעם אחר.

וכן הוכיח, שכל שהוא עושה לשם תועלת או לשם כבוד מותר, מדאמרו בשבת ס"ז, א וכן בחולין ע"ז, א: כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, ואע"ג שהרגילו בו האמוריים. וכן שנינו בתוספתא שבת פ"ז הי"ב: "האומר אל תעבור בינותינו פן תפסיק אהבתנו, יש בו משום דרכי האמורי. ואם מפני הכבוד, מותר". והמהרי"ק הרבה בראיות, עי"ש.

ולפי המהרי"ק מתיישב מה שהקשה בב"י סי' קע"ח עמ"ש הרמב"ם והטור: "מי שקרוב למלכות וצריך ללבוש כמלבושיהם ולדמות להם, הוא מותר בכל" - כיון דמדאורייתא אסירי איך הי' כוח לחכמים להתיר איסור תורה לקרובי המלכות? ועיי"ש שתירץ שני תירוצים: א. משום הצלת ישראל מותר, דקרובים למלכות עומדים בפרץ לבטל הגזירות. ב. שהתורה לא פירשה דבר אלא סתמה וכתבה: "ובחוקותיהם לא תלכו" ומסרה הדבר לחכמים והם אסרו לשאר בני אדם וראו להתירם לקרובים למלכות, וקרא ובחוקותיהם יתקיים בקרובים למלכות בדברים שאינם מעלים ומורידים לענין קורבתם למלכות, וכן כתב בכ"מ פי"א דעבודה זרה. ולפי המהרי"ק אין כאן קושיא, שכיון שיש כאן תועלת אין בכך שום איסור.

ח

אח"כ ראיתי שהב"ח כתב ג"כ שאין כאן קושיא, שכל האיסור הוא רק כשרוצים להתדמות ולנהוג כמוהם, אבל מי שאין דעתו להתדמות להם מותר. וכדברי הב"ח יוצא מלשון הרמב"ם שכתב בהל' עבודת כוכבים פי"א ה"ג: "ישראל שהי' קרוב למלכות וצריך לישוב לפני מלכיהם והי' לו גנאי לפי שלא ידמה להן, הרי זה מותר ללבוש במלבושיהם ולגלח כנגד פניו כדרך שהם עושים". משמע, שאין הטעם משום שיש בזה משום הצלת ישראל, אלא [עמוד תנא] כמו שכתבו המהרי"ק והב"ח, שהאיסור הוא רק למי שרוצה להתדמות להם, אבל לא למי שעושה כן מתוך כבוד או מניעת בזיון. ותמוה הדבר שהב"י וכן הב"ח לא הזכירו דברי התוס' בבבא קמא פ"ג, א ד"ה התירו לספר קומי: "מתחילה לא גזרו על קרובים למלכות והוא הי' רגיל, כדאשכחן במעילה, שהלך אבוטלמוס בן ראובן וסיפר קומי שלא יכירו שהוא יהודי והטעה אותם". מדבריהם למדנו שני דברים, שהאיסור לספר קומי הי' גזירת חכמים ובתחילה לא גזרו על קרובים למלכות. ועוד, שאבטלמוס בן ראובן הי' רגיל בכך לספר קומי, כדי להטעות את השליטים ולא נתכוין להידמות אליהם. וזה כמו שכתבו המהרי"ק והב"ח.

ט

והדברים מפורשים במאירי לסנהדרין נ"ב, וז"ל: "אעפ"י שעיקר מניעת הליכה בחוקות עכו"ם אינה אלא לענין שרשי עבודה זרה, שלא ידמה להם במלבושיהם המיוחדים להם ובתספורת שערם ובשאר דברים המיוחדים לכומריהם ובבנין היכלות כשלהם עד שיחשוב הרואה עליו שהוא משלהם, אעפ"כ הדבר מתפשט מדברי סופרים בהרבה דברים שאינם ממין זה כדי שיתרחקו מהם ומאליליהם ולא ימשכו אחריהם מזו לזו. ומ"מ, כל מה שמצאנו כתוב בתורה או בנביאים שנצטוינו לעשותו או שהותר לנו

לעשותו, עושין אעפ"י שדרך עובדי האלילים בכך, שלא ירדנו לה מתורת המשכות אחר נמוסיהם אלא מצד עצמנו... ומ"מ מה שנאסר משום עבודה זרה, אפילו מצאנוהו כתוב, אסור. שהרי אסרה תורה להקים מצבה, אעפ"י שכתוב: "ויצב יעקב מצבה", או שמא לא היינו אומרים כן אלמלא שהתורה אסרתה. וראשון עיקר" (כוונתו - שאפשר לומר שאפילו בדבר שיש בו משום עבודה זרה מותר אם מצאנו כתוב בתורה, והא דאסור לעשות מצבה הוא משום שהתורה אסרה בפירוש, וכן כתב בחידושי רבנו יונה לסנהדרין וסיים: "כך נראה עיקר". וגם בחידושי הריטב"א לעבודה זרה כתב כן בפירושו הראשון ומתוך זה העלה דסוגיות דעבודה זרה ודסנהדרין פליגי אהדדי והתם דסנהדרין עיקר דהיא דוכתא. עי"ש) - אבל המאירי דחה פירוש זה, כמש"כ: והראשון עיקר. עכ"פ למדנו מדבריו, שהאיסור מהתורה הוא רק בדברים שיש בהם משרשי עבודה זרה, אבל חכמים גזרו גם על שאר דברים שאינם ממין זה, כדי שלא ימשכו אחריהם, וזה כדעת התוס' בב"ק דף פ"ג הנ"ל.

י

וממשמעות לשונו של המאירי נראה, שלדעתו גם הרמב"ם סובר כן. שהרי המאירי מעתיק לשונו של הרמב"ם וכותב: "שלא ידמה להם במלבושיהם המיוחדים להם ובתספורת שערם ובשאר דברים המיוחדים לכומריהם ובבנין היכולות כשלהם", והם הם הדברים הנמנים ברמב"ם, כמובא למעלה. וכבר הבאתי למעלה, שגם המהרי"ק סובר כן, שהרמב"ם אוסר רק דברים המיוחדים להם. ולעיל הבאתי דעת הרמב"ם דבתו"כ, שגם בתספורת שערם יש סרך של עבודה זרה. ואמנם מתחלת לשונו של הרמב"ם, שכתב: "שלא ידמה להם, אלא יהי' הישראל מובדל מהן וידוע במלבושו ובשאר מעשיו כמו שהוא מובדל מהם במדעו ובמדותיו", משמע שהוא אוסר כל דימוי שהוא ואפילו זה שאין בו משרשי עבודה זרה, מ"מ יש לומר שזה הוא מדרבנן, אבל מה שכתב בסוף דבריו: "וכל העושה אחת מאלו וכיוצא בהם לוקה" קאי על הדברים למעלה מזה, והיינו שעושה דברים שיש בהם סרך של עבודה זרה.

יא

וכן משמע מלשון הרמב"ם בספר המצוות מצוות ל"ת מצוה ל': "הזהירנו מללכת בדרכי העכו"ם ומהתנהג במנהגותיהם ואפילו במלבושיהם ובקבוציהם במושבים, והוא אמרו יתעלה: ולא תלכו בחוקות הגוי... ובא הפירוש: לא אמרתי אלא בחוקים החקוקים להם ולאבותיהם ולשון ספרא: ובחוקותיהם לא תלכו שלא תלכו בנימוסות שלהם, בדברים החקוקים להם, כגון טרטיראות וקרקיסאות, ואלה הם מינים ממושבים שהי' מתקבצים בהם לעבודת הצלמים, ר"מ אומר: אלו דרכי האמורי שמנו חכמים. ר"י אומר: שלא תנחור ושלא תגדל ציצית ושלא תספר קומי, ומי שעושה דבר מאלו חייב מלקות".

[עמוד תנב] והוא ממשיך וכותב: "ונכפלה האזהרה מזה הענין בלשון אחר, והוא אמרו:

השמר לך פן תנקש אחריהם, שמא תדמה להם ותעשה כמעשיהם ויהי לך למוקש, שלא תאמר הואיל והם יוצאים... בתלוסין אף אני אצא בתלוסין, והוא מין ממיני זיון הפרשים. וכבר ידעת לשון הנביא: ועל כל הלוֹבְשִׁים מלבוש נכרי (צפני' א', ח'). זה כולו להתרחק מהם ולגנות כל חקותיהם ואפילו במלבוש. וכבר התבארו משפטי מצוה זו בששי משבת". מקור דבריו האחרונים הוא בספרי פ' ראה: "שלא תאמר, הואיל והם יוצאים באבטיגא אף אני יוצא באבטיגא, הואיל והם יוצאים בארגמן... הואיל והם יוצאים בתלוסין".

ואנו רואים, שרבינו עושה שתי חלוקות: חלוקה אחת של דברים החקוקים להם ולאבותיהם, שיש בהם ספק עבודה זרה, כמש"כ: "שהי' מתקבצים בהם לעבודה זרה", ועליהם אומר הרמב"ם שחייב מלקות, וחלוקה שני' של דברים אסורים אם רוצים להתדמות בהם לעכו"ם, כמ"ש: "הואיל והם יוצאים בתלוסין אף אני אצא בתלוסין", ועליהם אומר הרמב"ם: "זה כולו להתרחק מהם ולגנות כל חקותיהם ואפילו במלבוש". ולא דווקא מלבושי כמרים, שזה אסור מהתורה, כמש"כ המאירי, אלא אפילו סתם מלבוש של עכו"ם והוא רוצה ללבוש אותו מלבוש הואיל והם עושים כן - אסור, אבל בזה אין הרמב"ם אומר שחייב מלקות, משמע שסובר כהמאירי והם אסורים רק מדרבנן. וביזה כתב הב"ח ביו"ד קע"ח, שאסור רק אם מתכוין להידמות לעכו"ם.

יב

וראיתי בשו"ת דברי חיים ח"א, יור"ד סי' ל', שכתב על מ"ש התוס' בב"ק פ"ג, דמה שהתירו לאבטולמוס בן ראובן לספר קומי לפי שמתחלה לא גזרו על קרובים למלכות, ולא תירצו כתירוץ הב"ח, שלא נאסר אלא במי שעושה כן כדי להידמות לעכו"ם אבל במי שאין מתכוין מותר - שהתוס' סוברים שמהתורה אסור רק במי שרוצה להתדמות, אבל חכמים תקנו שלא יספר קומי אפילו אם אינו רוצה להתדמות, ולכן הקשו איך התירו לאבטולמוס בן ראובן? ותירצו, דלכתחילה לא גזרו על קרובים למלכות. אולם זה חידוש גדול שלא שיערוהו הראשונים ז"ל, ואינו במשמע לשון התוס' הנ"ל. ועיין בשטמ"ק שם, שהקשו: והא אין בי"ד יכול לבטל דברי בי"ד חברו? וכתבו בשם הר"י, יש לומר שראשונים לא גזרו על קרובים למלכות, ומשמעות הדברים שאיסור זה שלא יספר קומי הי' גזירת ראשונים.

ובדברי חיים דקדק מלשון המבי"ט בקרית ספר בפ"א מעבודה זרה, שהעתיק לשון הרמב"ם, וכתב: וכל אלו קבלה ביד חכמים שכך הי' מנהגם והם נכללים בפסוק ובחוקותיהם לא תלכו וכן כל שאר דברים שמנו בתוספתא, כולם מדאורייתא, נכללות בפסוקים כפי קבלת חז"ל, שהי' חוקי עובדי עבודה זרה, וכל העושה א' מאלו כיו"ב מחוקי עבודה זרה שמנו חז"ל לוקה.

וכתב בדברי חיים, שמכל זה משמע שאפילו אינו מתכוין לדמות אסור, שאם לא כן למה אמר דקבלה ביד חז"ל, שאם אינו מתכוין מותר ואם מתכוין לדמות א"כ איירי שמנהגם כן. אלא ודאי שס"ל להמבי"ט, שאפילו באינו מתכוין לדמות אסור ולפיכך

אפילו אם הגויים כעת אין מתנהגים כך אסור מצד קבלת חכמים, שהאומות הראשונים עשו כן לחוק ואסור לישראל מדרכיהם, עכ"ל.

יג

אולם אפילו לפי דקדוקו של הדברי חיים אינו מוכח אלא בדרכים שיש בהם חוק של עבודה זרה, כמש"כ המבי"ט להדיא, אבל בדברים שאין בהם ספק של עבודה זרה, והוא רק מנהג בעלמא שנהגו בו העכו"ם - אינו אסור אלא אם מתכוין להידמות להם, אבל אם אינו מתכוין לכך אלא עושה כן בשביל תועלת, שהיא מותר אפילו לפי המבי"ט.

ובעצם דקדוקו של הדברי חיים, נראה שהמבי"ט רצה להסביר מה שאסרו בתוספתא דברים רבים שאין בהם סרך של עבודה זרה כגון האומר יתיר ונותר, האומר שתו והותירו, האומר לא לא, וכן הקושר חוט על גבי אדום, שבהשקפה ראשונה [עמוד תנג] אין בדברים אלו שום שייכות לעבודה זרה ועל זה כתב המבי"ט, שקבלה ביד חכמים שבאומות הראשונים ה' בדברים אלו סרך של עבודה זרה, וכמו שאמרו שם: "האומר, דגן וקדרון הרי זה מדרכי האמורי. ר"י אומר: דגן על שם עבודה זרה... האומר דני דני הרי זה מדרכי האמורי. ר"י אומר: דן ע"ש עבודה זרה".

סוף דבר, שבדברים שיש בהם סרך של עבודה זרה אסור אפילו באינו מתכוין להדמות להם, שהרי אין לומר שהוא רוצה להדמות לאומות הראשונים שהם עובדי אלילים ועושים מעשי שטות, אבל דברים שאין בהם סרך של עבודה זרה אסור רק אם רוצה להדמות להם. ודוגמא לכך מה שאמרו שם בתוספתא: "האומר אל תעבור בינותינו שלא תפסיק אהבתינו הרי זה מדרכי האמורי. ואם מפני הכבוד מותר", וכבר הזכירה המהרי"ק.

יד

ולכאורה יש להביא ראי' לדעת המאירי שמהתורה אסור רק מה שיש בו משרשי עבודה זרה, אבל שאר דברים אינו אסור אלא מדרבנן, ממה שכתבו התוס' בסנהדרין נ"ב, ב ד"ה אלא, שכל שיש בו משום עבודה זרה אסור אפילו הוה כתוב באורייתא, אבל בחוק שאינו לשם עבודה זרה אינו אסור אי כתיב באורייתא, כגון סיף ושריפה על המלכים שאינו לשם עבודה זרה, ולהכי מותר משום דכתיב באורייתא. וראיתי בנועם ב' שהגר"ב זולטי נ"י כתב שדברי התוס' אינם מובנים, דמאי שנא, והרי תרווייהו נכללים בלאו ובחוקותיהם לא תלכו? ומכאן הוכיח שהתוס' סוברים כהמאירי, שרק חוק שהוא לעבודה זרה אסור משום ובחוקותיהם, אבל שאר דברים אינם אלא מדרבנן ולהכי מותר אי כתיב באורייתא, דבהני לא גזרו רבנן.

ולענ"ד אין מכאן ראי' שסברת התוס' היא, דאי כתיב באורייתא לא הוי בכלל ובחוקותיהם לפי שאינו עושה לשם הליכה בחוקות הגוים, כלשון הגמ': לא מינייהו קא גמרינן, אלא אנו עושים כן עפ"י מנהג התורה, אבל בעבודה זרה גילתה התורה שאסור לעשות כן אפילו מצאנוהו כתוב בתורה, שהרי אסרה תורה להקים מצבה אעפ"י

שכתוב: "ויצב יעקב מצבה", כמש"כ המאירי בסנהדרין שם, והביאו הרב הנ"ל.
ענף שני: סתירת הסוגיות אי שריפה חוקה היא או לא ותירוצי הראשונים

טו

והנה כל הראשונים עמדו על הסתירה שבין הסוגיא בסנהדרין ובין הסוגיא דעבודה זרה, דבסנהדרין נ"ב, ב אומרת הגמרא, שר"י אוסר להמית את החייב מיתה בסייף משום ובחוקותיהם לא תלכו, ורבנן כיון דכתיב סייף באורייתא לא מינייהו קא גמרינן, דאי לא תימא הכי הא דתניא: שורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי, היכי שרפינן, והכתיב: ובחוקותיהם לא תלכו? אלא כיון דכתיב שריפה באורייתא, דכתיב: ובמשרפות אבותיך וגו' לאו מינייהו קא גמרינן, והכא נמי כיון דכתיב סייף באורייתא לאו מינייהו קא גמרינן. וגם ר"י סובר דשריפה חוקה, אלא דלא חייש לכתובא באורייתא, כמש"כ התוס' בעבודה זרה י"א, א ד"ה ואי. משמע דלכ"ע דשריפה חוקה היא, והיא אסורה אי לאו דכתיבה באורייתא.

ובגמרא עבודה זרה י"א, א: מכלל דרבי מאיר סבר לא שנא מיתה שיש בה שריפה ולא שנא מיתה שאין בה שריפה פלחי בה לעבודה זרה (ופירש"י: "מדלא תלי ר"מ טעמא בשריפה, אלמא לאו חק העכו"ם הוא לשם עבודה זרה"), אלמא שריפה לאו חוקה היא, מכלל דרבנן סברי שריפה חוקה היא, והא תניא: שורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי, ואי חוקה היא אנן היכי שרפינן והכתיב ובחוקותיהם לא תלכו? אלא דכו"ע שריפה לאו חוקה היא אלא חשיבותא היא (ופירש"י: "מי ששורפין עליו מראין שמיתתו חשובה להם, חשיבה להם המיתה ששרפו עלה ופלחו לע"א"), והכא בהא קא מיפלגי, ר"מ סבר לא שנא מיתה שיש בה שריפה ולא שנא מיתה שאין בה שריפה פלחי בה לעבודה זרה, ורבנן סברי מיתה שיש בה שריפה חשיבה להו ופלחו בה, ושאינן בה שריפה לא חשיבה ולא פלחי בה. משמע ששריפה לכולי עלמא לאו חוקה היא. והגמ' לא אמרה כיון דכתיב באורייתא לאו מינה גמרינן, אלא אמרה סתם: לאו [עמוד תנד] חוקה היא אלא חשיבותא היא. משמע שבין לר"מ ובין לרבנן שריפה לאו חוקה היא? ונאמרו בזה תירוצים שונים, ומהם מסתעפות שיטות שונות בגדר חוקות העמים והאיסור ללכת בהם (ועי' בשו"ת מלמד להועיל או"ח סי' ט"ז עמ' שש עשרה).

טז

א. שיטת הר"י בתוס' עבודה זרה שם: "דתרי גווי חוקה הו, אחד שעושים לשם חוק לעבודה זרה, ואחד שעושים לשם דעת הבל ושטות שלהם, והכא בשמעתין מיירי באותו חוק שעושים לשם עבודה זרה, וה"פ: ר"מ סבר לאו חוקה היא לעבודה זרה, להכי פריך (לרבנן דפליגי על ר"מ וסברי דחוקה היא), ואי חוקה לעבודה זרה אנן היכי שרפינן, והא כתיב: ובחוקותיהם לא תלכו ואע"ג דכתיב באורייתא יש לאסור, כיון שלהם הוא חוק לעבודה זרה, דומיא דמצבה כשהיו מקריבים עלי' אבות היתה אהובה לפניו, משעשוה האמוריים חוק לעבודה זרה שנאה והזהיר עלי', דכתיב: לא תקים לך מצבה. ומסיק, אלא דכו"ע לאו חוק הוא לשם עבודה זרה, ומ"מ הוא חוק הבל ושטות

(ולהכי ה' לנו לאסור אי לא הוי כתיב באורייתא), ובפ' ד' מיתות [סנהדרין נ"ב] משתעי בחוק הוא משום חשיבות לפי מסקנא דהכא, ולהכי אפילו ר"י מודה דלא גמרינן מינייהו אי כתיבה באורייתא ולא חק לעבודה זרה הוא. אבל ודאי אי לא הוה כתיבה באורייתא לא היה לנו להתנהג אף במנהגם של שטות, וסייף אינו כתיב בקרא אלא לשון הריגה כתיב ויש לקיימו בקופיץ, ואפי' בעיר הנדחת נמי דכתיב: לפי חרב איכא למימר דקופיץ הוא בכלל חרב. ורבנן סברי דאיכא טעמא התם, דקופיץ מיתה מנוולת לא עבדינן, כדאמרינן התם".

יוצא מדבריהם, שחוק לעבודה זרה אסור ואפילו כתיבא באורייתא אסורה, כדאשכחן גבי מצבה, כנ"ל. ושאר חוקות אסירי רק אי מינייהו גמרינן, אבל אי כתיבי באורייתא דלאו מינייהו גמרינן מותר. ושיטה זו כתובה גם בתוס' סנהדרין נ"ב וכן מובאת גם בחידושי הריטב"א למכות ד"ה ויש עוד לומר.

יז

והעולה מדברי התוס', שחוק שאינו לעבודה זרה אסור רק כשהוא מנהג של שטות והבל, דזה מוכיח שהוא עושה כן כדי להדמות להם, אבל אם אינו עושה כדי להדמות להם מותר, ומה שאמרה הגמרא: כיון דכתיבה באורייתא לא מינייהו גמרינן - הפירוש הוא שזה מוכיח שאינו עושה כדי להידמות לעכו"ם אלא עושה כן עפ"י מנהג הכתוב בתורה.

וצ"ל שהלשון "דכתיב באורייתא לאו מינייהו גמרי" לאו דוקא, אלא כל מי שעושה עפ"י עצמו ולא לשם דימוי לעכו"ם מותר. וכן כתב בביאור הגר"א ליור"ד קע"ח ס"ק ו': "ולאו דוקא משום דכתיב באורייתא, אלא כ"ד שהיינו עושים זולתם, מותר וכן במלבושים, אבל כל שלובשים מלבוש המיוחד להם, אסור".

ומדברי התוס' משמע, ששריפה על המלכים היא מנהג של שטות ומה שאמרה הגמרא גבי שריפה: חשיבותא היא, היינו שמנהג זה הוא מנהג של שטות, שמה שעושים משריפה חשיבותא למלכים היא מנהג של שטות, וכן המיתה בסייף היא מנהג של שטות שלהם, אי לא הוי כתיב באורייתא ה' לנו לאסור, ואף ר"י מודה בכך, אלא שר"י סובר דמיתה בסייף לא כתיבא באורייתא, כנ"ל. וראה מה שאכתוב להלן בשם המהר"ם שיק, שמנהגי העכו"ם בסייף ובשריפת על המלכים הם מנהגי שטות, דלישראל נאסר מטעמים שונים.

יח

ב. הר"ן בחידושו לסנהדרין כותב וז"ל: "ורבנן כיון דכתיב בסייף באורייתא לאו מינייהו קא גמרינן. יש מפרשים, שהטעם בזה לפי שהתורה קדמה להם, ואינו מספיק, שבכל הדברים ג"כ יש לך לומר שלא קדמו הם, אלא הטעם הנכון שהתורה אסרה כל מנהג מיוחד לנימוסי עבודה זרה, שמא ימשך האדם אחריהם כמותם. וכן נמי אם הכותיים נהגו באיזו מנהג שאין לו מבוא בדרכי הטבע ולא נתאמת בנסיון, העושה כמותן יש בו משום דרכי האמורי, וכדאמרינן במס' חולין ע"ז, ב: אילן המשיר פירותיו טוענו באבנים

וסוקרו בסיקרא. ומקשינן בגמ', בשלמא טוענו באבנים כי היכי דניכחוש חילי, אלא [עמוד תנה] וסוקרו בסיקרא אמאי (פירוש, דהא יש בזה משום דרכי האמורי. עי' שבת ס"ז, א)? ומתרץ, כדתניא: וטמא טמא יקרא, כדי שידעו רבים ורבים יבקשו רחמים עליו. הרי נתבאר, שהתלמוד לא היל' תמה למה טוענין האילן באבנים, דדבר טבעי הוא להכחיש האילן, שאפשר שמחמת שכוחו גדול משיר פירותיו והטעינה באבנים טוב לו מדרך הטבע, אלא סוקרו בסיקרא למה? כלומר, שזה הענין הוא מדרכי האמורי, שאין לו מבוא בדרכי הטבע ולא נתאמת בנסיון? ומתרץ: כדתניא, וטמא טמא וכו'. וכן פירש הרמב"ם (אולי צ"ל: הרמב"ן, ועי' מלמד להועיל) ז"ל".

ראינו, ששיטת הר"ן היא, שכל חוקות של עבודה זרה או מנהג מיוחד לעבודה זרה - אסור בכל גוונא, אבל בשאר חקות, דבר שיש בו טעם והוא מיוסד בדרכי הטבע מותר. וצ"ל, שהר"ן מפרש מאי דאמרה הגמרא: דכתיב באורייתא לא מינייהו גמרינן, היינו לומר שבאם הוא כתיב בתורה בוודאי שיש בו טעם הגון, וזה שלא כפירוש התוס' שהבאנו למעלה.

וכן כתב הר"ן שעל הרי"ף לעבודה זרה י"א: "שורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי, אינה מדרכי האמורי לחוש ללא תעשה כמעשיהם, לפי שלא אסרה תורה אלא חוקות של עבודה זרה אלו (צ"ל: או) דברים של הבל ובטלה וכולן יש בהם סרך עבודה זרה, אבל דברים של טעם שרו, ובשריפה על המלכים טעמא איכא לשרוף לכבודן כלי תשמישן, לומר שאין אדם אחר עשוי להשתמש במה שנשתמש הוא". ולדבריו מיושבת הקושיא שהסוגיות סותרות זו את זו, שלפי הר"ן שתי הסוגיות מתכוונות לדבר אחד, שכל מה שכתוב באורייתא יש בו טעם. וכן משמע מדרכי הר"ן, שהאיסור לילך בחוקות העמים הוא רק בדברים שיש בהם סרך עבודה זרה.

יט

ג. כדברים האלה פירש גם רבנו יונה בפירושו לסנהדרין: "ויש אומרים, דה"פ דהכא והתם חד טעמא הוא, דהתם הכי קא אמרינן: אלא כו"ע שריפה לאו חוקה היא. כלומר, כיון דאשכחן שריפה באורייתא ודאי דלאו חוק עבודה זרה היא, אלא חשיבות בעלמא היא, שאילו היל' חוק עבודה זרה לשרוף איך היו שורפין מתחילה, ואיך היתה שריפה בתורה? אלא ע"כ לאו חוק עבודה זרה הוא. והכא נמי אמרינן: ורבנן, כיון דכתיב סיף באורייתא לאו מיניהו וכו' אלמא אית לן למימר דלאו חוקה היא, אלא חשיבות שעשו להם הגויים".

ויוצא מפירושו זה שכל חוק של עבודה זרה אסור מהתורה, ורק מה שכתוב בתורה מוכיח שאינו חוק לעבודה זרה, כהר"ן הנ"ל. והא שאסרה התורה מצבה אעפ"י שהיא כתובה בתורה, משום שעכו"ם עשאוה אח"כ חוק לעבודה זרה, כסברת הר"י בתוס' עבודה זרה הנ"ל.

ואמנם רבנו יונה מפרש בתחלה פירוש אחר, אבל הדברים שם משובשים ומקוטעים וצריכים תיקון, ובמלמד להועיל שיער שהוא מה שכתב הריטב"א בשם התוס', אבל לא

תיקן את הלשון המשובשת. וצ"ע ליישב את הלשון.

כ

ד. הריטב"א בעבודה זרה שם, מפרש בראשונה פירוש רש"י, שבתחילה סברה הגמ' דלר"מ שריפה לאו חוקה היא "דכיון דלרבי מאיר זימנין דעבדי שריפה וזימנין דלא עבדי שריפה מכלל דס"ל... דשריפה לאו חוקה היא למלכים, ואיד בלחוד הוי חוק. ורבנן סברי דשריפה נמי חוקה". ולהכי פריך "אליבא דרבנן הא דתניא: שורפין על המלכים ומסתמא ההיא ברייתא הלכה היא ורבנן היא. ופרקינן דכו"ע שריפה לאו חוקה היא ואפי' לרבנן אלא בחשיבותא היא. כלומר, ואיד שריפה דעבדי רבנן לאו משום חוק הוא אלא לפי שהמלך ההוא הי' חשוב ומרוצה להם, דפעמים המלך מקובל עליהם ומזרע המלוכה ולא עבדי לי' לא איד ולא שריפה משום דלא חשיב להו".

והריטב"א מדקדק דלגירסא זו (גירסת רש"י: אלמא שריפה לר"מ לאו חוקה היא) קשה קצת "דכיון דכולי קושין ופרוקין על רבנן הוא למה לן למידק מעיקרא מידי כדר"מ? ובכל הספרים שלנו גורסין: אלמא שריפה חוקה היא".

היינו, שבין לר"מ ובין לרבנן שריפה חוקה, שהי' נוהגין לעשות שריפה למלכים שהי' מרוצים, [עמוד תנו] אלא דר"מ סבר דאע"ג שלא הי' עושין שריפה למלך שאינו מקובל, איד מיהת עבדי כיון שמלך עליהם מכל מקום. ורבנן סברי דאף איד לא עבדי אלא למלך מקובל.

וא"כ קשיא בין לר"מ ובין לרבנן, איך אנו שורפין למלכים? ומשני, דכו"ע לאו חוקה היא, וזימנין דהוי מלך מקובל, ולא עבדי שריפה אלא למלך אהוב, שרצו לעשות לו כבוד, ובאיד הוא דפליגי, דר"מ סבר דאיד עבדי ליה לכל מלך, ורבנן סברי דלא עבדי איד אלא למלך חשוב להם. וזו שיטת ר"ת. יוצא משיטתו, שהשריפה מצד עצמה לא היתה אסורה, כיון שאינה לשם עבודה זרה, אלא דלרבנן אסורה שריפה כשהיא נעשית למלך חשוב, שאז עושים איד, וזה אסור.

כא

ואח"כ כותב הריטב"א: "ומיהו אכתי איכא למידק אשמעתין, דהכא משמע דכל היכא דאמרת חוקה היא, כיון דכתיבא באורייתא לא אסירא לן דלאו מינייהו גמרינן, ובתוס' תירצו דסוגיין פליגן אהדדי וההיא דהתם (דסנהדרין) עיקר".

מוכח שהריטב"א סובר בפירוש זה, שלפי הסוגיא בסנהדרין אפילו בחוק של עבודה זרה אי כתיבא באורייתא מותר, משום דלאו מינייהו גמרינן, וצ"ל לשיטה זו, שמצבה אסורה אע"ג שכתובה באורייתא, משום שהתורה אסרה בפירוש. ולפי שיטה זו צ"ל שהגמ' בסנהדרין סברה שמה דכתיבא באורייתא מותר, הוא משום שאין לומדים זה מעכו"ם, אלא נוהגים עפ"י מנהג שכתוב בתורה, וכל שאין עושים כדי להידמות לעכו"ם אינו אסור, ואפילו אם יש בו סרך עבודה זרה.

ובסוף דבריו מביא הריטב"א תירוץ אחר לסתירת הסוגיות: "דהתם (בסנהדרין) אמסקנא דהכא קיימי, וכי אמרינן התם דכל היכא דכתיבא לא אסירא כשהיא חוק

האומה ואינו חוק דרך לעבודה זרה דומיא דהריגה אסור. אבל הכא קס"ד דלרבנן חוק הוא לע"ג, וכל כה"ג הא ודאי אסור אע"ג דכתיבא באורייתא, ואסיקנא דכו"ע לאו חוקה דע"ג היא, אלא חוקה דמלכים היא ומשום חשיבותא דמלכתא בלחוד, וכיון דכן שרי דלאו מינייהו גמרינן (פירוש: כיון דכתיב באורייתא), ונראה שלזה כתב רש"י ז"ל בפירושו: "חק הוא לנכרים לשם עבודה זרה". ולא משום דסובר מרן ז"ל דלא אסור רחמנא אלא חוקה דעבודה זרה בשום מקום, שהרי אי אפשר לומר כן, אלא ודאי כדאמרן, כנ"ל".

וזה היא שיטת הר"י בתוס' עבודה זרה, שיש שתי גווני חוקה, כמובא לעיל. ומסגנון לשונו נראה שהריטב"א מכריע כשיטת הר"י, ולא כשיטת ר"ת הנ"ל.

כב

ה. בתוס' רי"ד לעבודה זרה י"א עמד ג"כ על הסתירה שבין סוגיא דסנהדרין ובין סוגיא דעבודה זרה, וז"ל: וראיתי שפירשו מפני קושיא זו כך, דכ"ע שריפה לאו חוקה היא לא (צ"ל: ולא) הוי אסור לעשות משום חוקה, דלא מיקרי חוקות הגויים אלא דבר שלא נהגנו מקודם לעשותו, כדכתבתי בפ' ארבע מיתות (ונראה שהיא שיטת הי"מ המובאת בר"ן לסנהדרין, שהטעם בזה לפי שהתורה קדמה להן ושהר"ן דחה אותה, והי"מ פירשו מ"ש: כיון דכתיב באורייתא לאו מינייהו גמרינן, כלומר, שאנחנו נהגנו מקודם לעשותו). ואינו נראה לי, שהלשון אינו מוכיח כן, דהכי הו"ל לומר: אע"ג דחוקה היא כיון דכתיבא באורייתא לאו מינייהו קא גמרינן, אבל השתא דאמר: לאו חוקה היא, משמע דאי הות חוקה הות אסירא לן. וי"ל דהאי דתריץ לי הכי רבותא עביד למיעקר פירכי לגמרי, דלא תידוק מהכא דהיא חוקה, דאיכא למימר חשיבותא בעלמא היא ולא חוקה היא, אבל ודאי אפי' אם תימצא לומר דהיא חוקה שריא משום דכתיבא באורייתא כדמפרש התם".

היוצא מדבריו, שכל שאין עושים כדי להדמות לעכו"ם, אם משום שכבר נהגנו מקודם, כמו בסייף דכתיבא באורייתא, או משום שאינה חוקה לעכו"ם אלא עושים כן משום חשיבות שרוצים לעשות חשיבות למלכם - מותר.

והכלל העולה מכל דברי הראשונים, שאע"ג שבהרבה דברים תלויים זה עם זה, מ"מ מודים, שאם הוא דבר שאינו חוק לעבודה זרה אלא [עמוד תנז] חוק האומה, אסור רק אם עושים כדי להידמות להם, אבל אם אינם עושים כדי להידמות להם מותר, ולקצת ראשונים מותר לעשות כמנהג עכו"ם אם אין בו סרך של עבודה זרה.

ודעת המהרי"ק הבאנו למעלה, שהאיסור לילך בדרכי העכו"ם אפילו אם אין בו סרך עבודה זרה אלא באחד משני פנים: א. דבר שאין טעמו נגלה, דכיון שהוא דבר משונה יש לחוש שיש בו שמץ עבודה זרה או שהוא עושה כן כדי לחקות מעשיהם. ב. דבר שיש בו משום פריצות, כגון שנהגו לעשות בגדים אדומים, והובא ברמ"א יור"ד קע"ח בשם המהרי"ק והר"ן עי"ש.

כג

והנה בביאורי הגר"א הקשה על המהרי"ק ועל הר"ן, שכתבו שאין איסור אלא בדבר שאין בו טעם או שהוא משום פריצות מסוגיא דסנהדרין, שא"ש: ורבנן, כיון דכתיב סייף באורייתא לא מינייהו קא גמרינן, דאי לא תימא הכי, הא דתניא: שורפין על המלכים וכו' והא כתיב: ובחוקותיהם לא תלכו: אלא כיון דכתיב שריפה באורייתא... לאו מינייהו קא גמרינן, וה"נ כיון דכתיב סייף באורייתא לאו מינייהו קא גמרינן. והא סייף יש בו טעם, דקופיץ היא מיתה מנוולת, וכן שריפה יש בה טעם, לשרוף לכבודם של מלכים, שלא ישתמש בהם אחר ואפילו הכי אסור אי לאו משום דכתיב באורייתא? ומשום קושיא זו דחה הגר"א דברי הר"ן והמהרי"ק וכתב, שאפילו דברים שיש בהם טעם ושואין בהם שחץ - אסור, אבל רק ללמוד מהם אסור, וכו', עיי"ש. ובאמת קושיית הגר"א תשוב גם על הר"י בתוס' עבודה זרה, שכתב שאסור דבר שעושים לשם הבל ושטות שלהם, ומשמע שבדבר שהוא שטות והבל העושה כן מוכיח שהוא עושה כדי להידמות להם, וכמו שכתב בדרכי משה המובא לעיל.

כד

וקושיית הגר"א תירצו באופנים שונים. בשו"ת מהר"ם שיק יור"ד קס"ה כתב ליישב הקושיא על הר"ן, שהר"ן סובר כהריטב"א, שהסוגיות בסנהדרין ובעבודה זרה פליגי אהדדי, אלא שהריטב"א סובר דהעיקר כהסוגיא דסנהדרין, והר"ן סובר דאדרבא, הסוגיא דעבודה זרה היא העיקר, שהיא במקומה והרמ"א פסק כהר"ן, משום שגם הרמב"ם והחינוך והסמ"ג ס"ל כוותי'.

ואח"כ כתב, שיותר נכון לומר דשריפה על המלכים אף שהיא לכבוד, מ"מ אינו ראוי לישראל לעשות כן משום בל תשחית, וכמו שאסרו חז"ל לזרוק כלים על המת, וכן סייף שהוא ניוול, כמו שאמר ר' יהודה, ופירש"י: "מפני שהרגו מעומד ונופל", ואינו ראוי לישראל ליטול ממנו פניו וראשו שהוא צלם אלקים וטוב הי' יותר להורגו בחנק, וע"כ יאמרו הרואים שזה שהורגין בסייף משום דילפינן מינייהו ולכן הוכרחו רבנן לומר דההיתר הוא משום דכתיב בקרא ולא מינייהו ילפינן.

ועל פי זה מיושב מה שהקשו הראשונים, הא במשנה אומר ר"י הטעם משום שנוול הוא ובברייתא אמר משום ובחוקותיהם לא תלכו? ונדחקו הראשונים לתרץ, שמ"ש ר"י נוול הוא, כוונתו שהדין הוא נוול משום בחוקותיהם, עי' בתוס' וברמ"ה שם, ולפי הנ"ל יש לומר, שכיון שנוול הוא והוא עושה כן נראה הדבר שעושה כן להידמות לעכו"ם.

כה

ובעצם קושיית הגר"א, נראה שהגר"א לשיטתו, שמפרש מה שאמרה הגמ': כיון דכתיב באורייתא לאו מינייהו גמרינן, דדבר שמפורש בתורה אינו בכלל ובחוקותיהם לא תלכו, לפי שדבר זה אין אנו לומדים מהם ואינו אסור אלא מה שאנו לומדים מהם אבל לא מה שאנו לומדים מהתורה. אבל מה שאינו כתוב בתורה, אסור משום שזה שאנו עושים הוא ממנהגי עכו"ם ואפילו אם יש בו טעם, ולכן הקשה על המהרי"ק והר"ן.

אבל הר"ן והמהרי"ק מפרשים מה שאמרה הגמ': כיון דכתיב בתורה לאו מינייהו

גמרינו, שמה שכתוב בתורה בוודאי יש בו טעם, שאם לא כן לא היתה התורה כותבת דבר זה, כמו שפירשו בחידושי הר"ן ובח"י רבנו יונה בחולין, כמובא לעיל, ומסולקת קושית הגר"א.

[עמוד תנח] ובספרא לפ' אחרי נאמר: כמעשה ארץ מצרים... "יכול לא יבנו בנינות ולא יטעו נטיעות כמותם? ת"ל: ובחוקותיהם לא תלכו, לא אמרתי אלא בחוקים החקוקים להם ולאבותיהם ולאבות אבותיהם. ומה ה' עושים? האיש נושא לאיש, והאשה לאשה. האיש נושא אשה ובתה והאשה ניסת לשנים, לכך נאמר: ובחוקותיהם לא תלכו". ובתו"ת העיר על זה, שכאן מבואר דעיקר הקפידא הוא רק על מעשים מכוערים ופרוצים שנוהגים בהם וכן דברים שיש בהם שמץ עבודה זרה, וכ"כ הב"י בשם המהרי"ק.

וגם הוא הקשה קושית הגר"א מגמ' דסנהדרין, וכתב שהטעמים שיש במיתת סייף שהיא מיתה קלה ובשריפה על מלכים מפני חשיבותם הם רק לנו, אבל לעכו"ם יש בהם משום ענין עבודה זרה. ובמח"כ הוא נגד הגמ' דעבודה זרה, ששם אומרת הגמ' להסביר דברי הברייתא שהתירה לשרוף על המלכים: משום חשיבותא היא, דהיינו שאינם עושים לשם עבודה זרה אלא לחשיבות המלכים ולפיכך ליכא בזה משום ובחוקותיהם, וכן הוא נגד כל הראשונים שהבאנו לעיל, ואין להאריך יותר.

ענף שלישי: ההיתר לערוך חגיגת בת מצוה שלא בבית הכנסת ולא כחיקוי למנהגי הגויים

כו

ועכשיו נראה בנידון דידן אם מותר לחוג חגיגת בת מצוה. ויש שרוצים לאסור משום ובחוקותיהם (עי' שו"ת זקן אהרן סי' ו'), ולענ"ד תלוי בזה, שבאם נאמר שהקונפירמציאן של העכו"ם הוא לשם עבודה זרה, יש לאסור משום ובחוקותיהם בכל גווני.

אלא שלפי"ז ה' לנו לאסור גם חגיגת בר מצוה, שהרי אצלם עושים קונפירמציאן גם לזכרים, וה' לנו לאסור גם את התפילה, שהרי גם הם מתפללים לעבודה זרה. אלא שבזה לא שייך שיש בו משום עבודה זרה אלא שעושים כן חגיגת שמחתם לרגל בגרותם של בניהם. וגם הרפורמים מעמנו אינם עושים כן כדי להידמות להם, אלא לשם חגיגת משפחה ושמחתה שהגיעו בניהם לבגרות.

ואלה מאחינו שהנהיגו זה מחדש חגיגת בת מצוה אומרים, שהם עושים כן כדי לחזק בלב הבת, שהגיעה למצות, רגש אהבה ליהדות ולמצוותיה, ולעורר בה רגש הגאון על יהדותה ועל היותה בת לעם גדול וקדוש. ולא איכפת לנו מה שגם הגויים חוגגים חגיגת הקונפירמציאן בין לבנים ובין לבנות, הם בדידהו ואנן בדידן, הם מתפללים וכורעים בכנסיות שלהם ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה.

כז

ובשו"ת הריב"ש סי' קנ"ח כתב על המנהג שהולכים כל בוקר מז' ימי האבלות על

הקברות ולקחו זה המנהג מישמעאלים, שאין בזה איסור משום ובחוקותיהם, "ואם מפני שעושים כן הישמעאלים - אין זו חוקה שיהא אסור משום ובחוקותיהם, כדאמרין בפ"ק דעבודה זרה, ששורפין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי ומפרש התם דשריפה לאו חוקה היא אלא חשיבותא... ואעפ"י שגם העכו"ם עושין כן, לא נאסר משום דרכי האמורי, שאם באנו לומר כן נאסור ההספד מפני שגם העכו"ם מספידין... וכבר בקשתי ממך כמה פעמים לבל תדקדק לשנות מנהגיהם בדברים כאלה אם תרצה לעמוד עמהם בשלום. ועוד, שלא יקבלו זה משום אדם ואפילו בדבר שהוא אסור גמור. כל שאין מקבלין אמרו ז"ל (שבת קמ"ח) מוטב שיהו שוגגין ואל יהו מזידין". והובא בדרכי משה סי' שצ"ג.

והנה הריב"ש וכן הרמ"א שהביאו בדרכי משה הסתמכו בהיתרם על הסוגיא דעבודה זרה, ולא הוקשה להם מהגמ' דסנהדרין נ"ב שההיתר בסייף הוא משום דכתיב באורייתא, ומשמע דבלאו הכי אסור אפ"ל במקום שיש טעם, כמו שהקשה הגר"א, בע"כ שהם מפרשים הגמ' בסנהדרין כמו הר"ן ורבנו יונה, דהכא והתם חד טעמא הוא. כמובא למעלה.

כח

ויש טוענים נגד ההיתר של חגיגת הבת מצוה, משום שהוא נגד מנהג הדורות הקודמים, שלא נהגו מנהג זה. אבל באמת אין זו טענה, כי בדורות שלפנינו לא הצטרכו לעסוק בחינוך הבנות, לפי [עמוד תנט] שכל אחד מישראל הי' מלא תורה ויראת שמים, וגם האויר בכל עיר ועיר מישראל הי' מלא וממולא בריח וברוח היהדות, והבנות שגדלו בבית ישראל שאפו את רוח היהדות בקרבן באפס מעשה וכמעט שינקו את היהדות משדי אמותיהן.

אבל עכשיו נשתנו הדורות שינוי עצום. השפעת הרחוב עוקרת מלב כל נער ונערה כל זיק של יהדות, והבנות מתחנכות בבתי ספר נכרים או בבתי ספר חילונים, שאינם שוקדים להשריש בלב תלמידיהם אהבה לתורת ישראל ולמנהגי הקודש של היהדות השלימה, עכשיו מוטל עלינו לרכז כל כחותינו בחינוכן של הבנות.

והרי זה דבר מכאיב לב, שבחינוך הכללי, לימודי שפות וספרות חילונית ומדעי הטבע והרוח דואגים לבנות כמו לבנים, ואילו בחינוך הדתי, לימודי תנ"ך וספרות המוסר של חז"ל, וחינוך למצוות מעשיות שהנשים חייבות בהן, מזניחים לגמרי. לאשרנו עמדו גדולי ישראל בדור הקודם על הקלקלה הזאת ותקנו מוסדות של תורה וחיזוק דתי בעד בנות ישראל. הקמת רשת גדולה ומקיפה של בית יעקב היא ההפגנה הנהדרה ביותר של דורנו.

כט

ושורת ההגיון הישר וחובת העיקרון הפדגוגי מחייב, כמעט, לחוג גם לבת את הגעתה לחיוב המצות, והפלי' זו שעושים בין הבנים והבנות בנוגע לחגיגת הבגרות פוגעת קשה ברגש האנושי של הבת הבוגרת, אשר בשטחים אחרים כבר זכתה בזכיון האמנציפציה,

כביכול.

ואף שנוטה אני להתיר חגיגת בת מצוה, מ"מ מסכים אני לדעת הגאון ר"מ פינשטיין בספרו אגרות משה או"ח ד' סי' ל"ו, שאין לחגוג חגיגה זו בבהכ"נ ואף לא בלילה אף שאין שם אנשים, כי אם בבית פרטי או באולם הסמוך לביהכ"נ. ובתנאי שהרב ידרוש בפני הבת הבוגרת דרשה מאליפה ולהזהירה להיות שומרת מהיום והלאה המצוות העיקריות בדברים שבינה למקום (כשרות, שבת, טהרת משפחה), הטיפול בחינוך הבנים, וחובת העידוד והחיזוק לבעל בלימוד תורה ובשמירת מצוות, והיותה שקודה לתת עיני' באיש שהוא ת"ח ויר"ש. וכל הדברים האלה הם טעמים גדולים להתיר חגיגה זו אפילו לפי שיטת הגר"א, שהנהו מחמיר מאוד בעניינים אלה.

ל

ובמקום זה עלי להעיר על מ"ש הגר"ב זולטי בנעם ב' לאסור טכס של לוי' צבאי, דהיינו יריות באויר בכלי תותח, שהם מנהגי צבא ועושים משום כבוד המת וחלוקת כבוד צבא, מאחר שיצא מפי קדשו של הגר"א ביור"ד סי' קע"ח. שדבריו של הגר"ב הם נגד הריב"ש המובא למעלה, וגם נגד התוספתא המובאת לעיל, שמפני כבוד מותר אפילו בדבר שיש בו משום דרכי האמורי, וגם הגר"א עצמו לא אסר אלא ברוצה ללמוד מהם, אבל זה אינו נקרא לימוד, אלא עושים כן שלא יתגנה הצבא הישראלי בעיני העמים, וכדרך שהתירו לספר קומי למקורבי מלכות, וכפי הטעם שכתב הרמב"ם בפ"א מעבודה זרה ה"ג: "והי' לו גנאי לפי שלא ידמה להן" ומכש"כ בטכס צבאי, שיש בו טעם הגון, שלפי דעתם של הראשונים אין בו שום סרך של איסור. ולדעתי הפריז הגאון הנ"ל על המידה.

וברור שאין לדמות ענין חגיגת בת המצוה לאיסור החמור שהטילו גדולי ישראל בשעתו על הניגון בעוגב (אורגעל) בבתי הכנסת לא רק בשבת ויו"ט אלא גם בימות החול (במלמד להועיל או"ח סי' ט"ז), שהניגון בעוגב יש בו משום סרך עבודה זרה, שכן העכו"ם משתמשים בו לשם עבודתם בבתי עבודה זרה שלהם (ועי' שם בשם הגר"א לוינשטט אב"ד דק"ק עמדין בספר צרור החיים. ולחנם נדחק בזה, שהדבר פשוט שהמהרי"ק מודה שבחוק של עבודה זרה בכל גווי אסור, וכללי המהרי"ק לא נאמרו אלא בדברים שאינם מיוחדים לעבודה זרה, אלא שלא הוצרך להזכירם).

ועוד, שבתחילת הכנסת העוגב בבתי כנסת ע"י המהרסים בלטה כונתם הזדונית לחקות מנהגי העכו"ם ולהדמות להם בכל דבר. ולא זו בלבד עשו, אלא גם חיללו את השבת בפרהסיא, התירו אכילת נבלות וטריפות ומחקו מסידור התפילות כל זכר לשיבת ציון וסדר העבודה לירושלים.

[עמוד תס] לא

ואמנם יש מקום לחשוש למה שכתב הגר"צ הופמן במלמד להועיל הנ"ל, שיש גם איסור משום חיקוי האפיקורסים, כמו שנאמר במשנה חולין מ"א, א אבל עושה גומא בתוך ביתו... ובשוק לא יעשה כן, שלא יחקה את המינים. ופירש"י: "יחזיק ידיהם

בחוקותיהם". יחקה לשון חוק. ובברייתא שם: ובשוק לא יעשה כן, משום שנאמר: ובחוקותיהם לא תלכו, ואם עשה כן צריך בדיקה אחריו. ואף ששם האיסור לפי שיש בו סרך של עבודה זרה, כמו שכתב רש"י במשנה, דטעמא דגומא משום שהוא חוק הצדוקים לעבודה זרה, מ"מ יש בו משום חיזוק למהרסים, שהם ה' הראשונים להנהיג מנהג חדש זה של חגיגת בת מצוה וכמש"כ במלמד להועיל שם, וזהו באמת טעם שלא לחוג חגיגת בת מצוה בבתי כנסת, נוסף על הטעם שכתב הגר"מ פינשטיין שליט"א בספרו אגרות משה שם, מכיון שחוגגים חגיגה זו חוץ לביהכ"נ ניכר הדבר שאין הכוונה לחקות מנהגי האפיקורסים, כמו שכתבו התוס' בחולין שם ד"ה ובשוק לא יעשה כן, שהרואה שעושה בביתו אומר לנקר חצרו הוא עושה. וגם כאן יראו הכל שאין עושים חגיגה זו בבית הכנסת כמנהגם הם, אלא לשם שמחת המשפחה ולשם חיזוק חינוכי לבת שהגיעה לגיל המצוות.

לב

כל הנ"ל כתבתי לבירורה של הלכה זו, ולמעשה הדבר תלוי בכוונת הרוצים לחדש מנהג זה של חגיגת הבת מצוה, אם הם מתכוונים לשם מצוה או חלילה לשם חיקוי המינים. אמנם לא נעלם ממני, שיש בין היראים אוסרים ומחמירים, שאינם שמים לב בשאלות של מנהגים דתיים לשיקולים הגיוניים, ואף אינם נותנים דעתם לבירורים הלכותיים, אלא דנים עליהן עפ"י רגשות הלב בלבד. והלב היהודי הדבק במסורת הורים ומורים, נרתע מכל שינוי שהוא בנוהג הדתי. עליהם יש להמליץ מה שכתב הרמב"ם בפירושו למשנה גיטין פ"ה מ"ח: ואלו דברים אמרו מפני דרכי שלום וכו', יעי"ש. אולם אין להם לשכוח כי גם המצדדים בהיתר של מנהג חדש זה של חגיגת בת מצוה, לבם דופק בחרדה לחיזוק החינוך הדתי של בנות ישראל, שבנסיבות של החיים בדור הזה הן זקוקות ביותר לחיסון רוחני ולעידוד מוסרי בהגיען לגיל המצות. ובמיוחד יש לזכור דברי הריב"ש בתשובתו הנ"ל, שאפילו בדבר שהוא איסור גמור, כל שאין מקבלים אמרו חז"ל מוטב שיהי' שוגגים ואל יהי' מזידין, ושאין לדקדק בדברים כאלה אם רוצים לחיות עמהם בשלום.

והואיל וכת"ר כתב שרוב בני הקהלה רוצים דוקא להנהיג מנהג זה של חגיגת בת מצוה לבנות, אין לכת"ר לצאת במחלוקת נגדם, רק לדאוג לכך שמנהג זה ישמש באמת חיזוק וחוסן להשלטת רוח תורה ומצות בלב בנות ישראל.

יחיאל יעקב וויינברג